

Bertha Zoltán

Fekete-piros versek költője

„Tekintete: tiszta, inkább szelídnek, békésnek mondható. De hegyi tóra emlékeztető szeme sarkában az öröm mellett a nyugtalanság, a konokság ráncai jelzik: szemmel tartja a világot, a pásztortüzek füstjét és az atombombáét egyaránt.” Az erdélyi magyar költészet egészéről vallja ezt Kányádi Sándor, de a sugallatos jelképiségével együtt pontos és lényeglátó jellemzésbe mintha az önarcképét is belerejtette volna. Mert ő, a kortárs erdélyi és egyetemes magyar líra kiemelkedő mestere, írói emberi habitusában és életművében csakugyan szinte megtestesíti ezeket a jellegzetességeket. Azokat a szemléleti vonásokat hordozva, amelyek a kisebbségi helyzetbe taszított nemzetrész sorsos öntudatát és keserű léttapasztalatokkal teli önértelmezését az embersors és a mindenség univerzális horizontja felé tágítják: az erdélyiséget (Áprily Lajos érzékletesen szép kifejezése szerint) „világfigyelő tetővé” emelik. A varázslatos transzszilván tájakon kiteljesedett archaikus és történelmi érték hagyományok emberi mélységeit és szellemi magaslatait, a sajátos közösségiség, a „provincia” összes gondját-kínját és kultúrateremtő azonosságjegyét vállalva – messze távol bármiféle „szemhatárszűkítő provincializmustól”. És a különleges értékbirodalom minőségmegtartó erejével figyelmeztetve a méltó humán létezését bárhol és bármikor fenyegető, sértő veszedelmekre.

A 75. születésnapját ünneplő Kányádi Sándor ma az egész magyar nyelvterületen, a legszélesebb olvasóközönség körében (de idegen nyelvekre fordított verseinek nagyszámú kötete révén sok más országban) is az egyik legközismertebb, legnépszerűbb, kivételesen szeretett és klasszikusként megbecsült alakja irodalmunknak. Lírája olyan vallomások sorsköltészetként is értékelhető, amelyben a személyiség élményi-hangulati változásai katartikus erővel sűrítik magukba és sugározzák át a karakteres székelyföldi, erdélyi és romániai (és általában az elszakított) magyar kisebbségi, sőt a teljes Kárpát-medencei és összmagyar nemzeti közösségi-históriai életérzések legmeghatározóbb fajtáit. Amely a kollektív lelki- és önismeret lenyűgözően gazdag tárházát felépítve ébreszt rá identitásunk alapvető érvénytartalmaira – szuverén esztétikai világképének felkavaró mélységperspektíváin keresztül. Feltárva és teremtő poézisba foglalva mindazt, amit ez a nép megélni, megszenvedni és elviselni kényszerült megpróbáltatásai során az utóbbi fél évszázad korvalóságában. Krónikási és konfesszionális hitelesség egyesül Kányádi verseiben, midőn az egyéniség szubjektív érzelmszféráiban és morális-gondolati üzeneteiben megrendítő szuggesztivitással szólal meg a közös sors tudat – az azonosulásban megnyilatkozó képviselő vagy a helyzetkritikai rámutatásban kifejeződő küldetés hangja.

Az udvarhelyszéki, református többségű – s a felekezetek és népek közötti testvériességre példát adó – Nagygalamfalván, székely földműves gazdálkodó családban született a költő 1929. május 10-én. Háborút megjárt édesapja igazi írástudó, könyvtisztelő ember, akiről riportszociográfusok is megemlékeznek. Kányádi Miklósnál a tisztesség szinonimája a munka, de egyúttal a „könyv az ő istene, az értelem” – írja róla Cseke Péter felidézve néhányat bölcs mondásaiból: „olyan a ház könyvek nélkül, mint az ember lélek nélkül”; „olyan erő lakozik az énekhangban, hogy az a legnagyobb kétségbeesés és nyomorúság közepette is a szivárvány hátára emelhet bennünket”. Nem csoda, ha fia később, a 21. század elején kedélyes komolysággal és mélyértelműséggel így nyilatkozhatott: „A múlt században, meggyőződésem, hogy Magyarország – a »haza a magasban«, ahogyan Illyés Gyula fogalmazta – Bartók Béla volt, Kodály Zoltán volt, Kós Károly és Márton Áron püspök volt, és édesapám volt!” Aki számára tehát a szülői háttér, a Küküllők, a Nyikó, az Olt, a Maros, a Hargita övezte belső-erdélyi tájhaza, a nehéz falusi élet és a paraszti világ szilárd erkölcsi értékrendje mind-mind olyan tiszta bensőségérzetet, útmutató biztosságot és biztatást nyújtott, amely elkötelező hatásával nemcsak megalapozta, de végig is kísérte létszemléletének alakulását. („Becsületből, akit innen / tarisznyáltak, azt egykönnyen // nem fogja az élet pizska, / mert itt még a sár is tiszta” – stilizálja-kristályosítja az otthonos emberség őseredeti követelményét megejtően természetes-üde életigazsággá; máshol pedig a dolgos, egyszerűségében is fölemelő együvé tartozás lélekmelegéről fogalmazza: „Az a környezet, amelyből származom, önmagában is közösségi gondokat felvállaló mikrotársadalom volt, tehát már eleve, a szülői házból magammal hoztam ezt a közösségi, közteherviselési gondokból való részeseledést. Az én gyermekkoromban még élt a székely közbirtokosság, élt és mind a mai napig él a kaláka is, az egymáson segítség sajátos formája... hát nálunk senki nem épített egyedül házat.”) Iskoláit szülőfalujában, majd (megszüntetésükig) a székelyudvarhelyi református kollégiumban, illetve a római katolikus főgimnáziumban végezte, ipari líceumban érettségizett, azután Kolozsváron fél évig a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskolára járt, majd a Bolyai Tudományegyetemen szerzett magyar szakos tanári diplomát. Különbféle szerkesztőségi munkákat (*Irodalmi Almanach, Utunk, Dolgozó Nő*) követően az utóbbi időszak talán legkiválóbb gyermekirodalmi lapjának, a magasrendű, minőségi anyanyelvőrzésben miszsiót betöltő kolozsvári *Napsugár*nak lett belső munkatársa 1960-tól három évtizedre, nyugdíjazásáig.

Kányádi Sándor indulása a második világháború után fellépő erdélyi írógeneráció friss lendületéhez kapcsolódott, nemkülönben a társadalmi reményeségek és bizakodások keltette derűs és energikus hanghordozáshoz. Sütő András, Székely János, Szabó Gyula, Fodor Sándor, Beke György, Páskándi Géza és mások nemzedéktársaként az ő megszólalását is az egyén és közösségi létesílyekbe, a szociális és nemzeti méltányosság lehetőségeibe vetett harmonikus hit és életkedv, a kitárulkozó és értéktelített vitalizmus intonációja

irányította. Első kötetében (*Virágzik a cseresznyefa*, 1955; *Sirálytánc*, 1957; *Harmat a csillagon*, 1964) a népi környezetet a Petőfi-Arany-hagyományból táplálkozó érzékletes-erőteljes lírai realizmus meg az illyési leíró konkrét tárgyiasság szemléletmódjával élénkíti elénk, s a könnyed népdalszerűséget a természetesség bája, a valóságközeli érzelmek meghiúsulása, a gyökeres hovatartozás-tudat, a kötődés-élmény, az öntanúsító hűség elemi öröme lengi át. Az ütemhangsúlyosan ritmikus, rímes-dallamos versmenet lágy hajladozását, az egyszerre megragadó naivitást és árnyalt vallomásosságot sugárzó versbeszéd modalitását az elfogulatlan várakozás, a mesterkéletlen ragaszkodás, a hamisítatlan, genuin szülőföldszeretet átító légköre övezi. A természet-, táj- és életképi, zsáneres megjelenítésekben, kisportrékban, idillekben, üde helyzet és hangulatrajzokban, anekdotikus-humoros eseményábrázolásokban, mesei vagy balladés történetelbeszélésekben a látványfestés érzékenysége és szemléletessége kezdettől kiterjed a gondolat, a mondandó transzparens tónusaira is, de aztán a dalforma a láttatás közvetlenségétől még inkább az átvitt, megrétegezett jelentésképzés felé mozdul, s fokozatosan a hangnem is egyre borúsabbá, tűnődőbbé, komorabbá: poétikai értelemben egyre elégikusabbá válik. A metaforikus, allegorikus, szimbolikus képi sűrítés a plasztikusan valószerű lírai szituációk intellektuális és esztétikai súlyát rendre megnöveli, azokat távlatos asszociációkkal dúsítja, jelentéssokszorozó képzettartalmakkal gazdagítja.

A hatvanas–hetvenes évek újabb verseskönyveinek (*Kikapcsolódás*, 1966; *Függőleges lovak*, 1968; *Fától fáig*, 1970; *Szürkület*, 1978; *Fekete-piros versek*, 1979) nyelvezetében előtérbe kerülnek a modern szövegalkotó eljárások, a markáns (a központozást elhagyó, enjambementokat kígyóztató) szabadvers-technikák, az idő- és térfelfogás dimenziói kitágulnak, a nagyszabású kompozíciók szövetébe intertextuális utalások, vendégszövegek, széles kulturális és történelmi jelentésmezőket bekapcsoló szövegbetétek épülnek. Kibontakozik az avantgárd jellegű mozaikos montázsvers, a szimfonikus (polifonikus) zenei struktúrájú költemény – s az összetett nyelvi alakzatok vibráló feszültségében drámai küzdelemversek, látomásos példázatversek és végső egzisztenciális kérdéseket faggató gondolati-filozofikus poémák keletkeznek. Ilyen például a *Fától fáig*. Benne a folklorisztikus atmoszférát árasztó eseménysor mitologikus és bölcséleti holdudvarú jelenéssé lényegül. Az esteledő erdőben elcsatangolt lovait kereső kisiú – akinek ijedelmes felbolydultságát, szorongató riadalmát a tudatmélyi vízióktól a játékos gyermekmondókákig minden olyannyira reveláló lélektaniséggel vetíti elénk – mintegy a létértelemkeresés őstoposztát személyesíti meg; s mint ilyen hiposztatikus vagy archetipikus példajelenség a kilátástalansággal, a körülmények mindennemű romlásával szemben is a botladozó továbbhaladást választja, vagyis az egyszerű lemondás, önfeladás – a semmi, a nemlét nyugalma – helyett az életelví, az elementáris életösztönből fakadó küzdelemfolytatást. S ez az ösztökélő erő meghaladja, legyőzi az egzisztencialista okoskodás logikailag indokolható következtetéseit, engedelmeskedve (az esélytelenség belátása ellenére, valami abszurd „sziszüphoszi” méltósággal, „heroikus pesszimizmussal”) a nem-racionális túlél-

lés és megmaradás parancsának, miképpen a madáchi végszituációban is a hideg értelemmel szembeszegül az egyszerre tudatalatti-ösztöni és tudatfölötti-transzcendentális ősbizalom. Hasonló megtisztító-eszméltető balladisztikus katarziszban, misztériumban részesítenek azok a mezősegi, fekete és piros színű népviseletbe öltözött széki cselédlányok, akik az ősi kultúra, a néptánc, a rituális szokásrendszer fenséges folyamatosságát biztosítják – szülőfalujuktól elszakadva, zene és énekszó nélkül, a nagyváros (Kolozsvár) betonjárdáján is táncra perdülve (*Fekete-piros*). A mégis-kitartás, a csendes helyállás, a rendületlen identitásőrzés hétköznapi apoteózisát igazolják ezek a magatartásformák élet és halál, gyász és szerelem, „Koporsó és Megváltó-jászol” összeérő végletei között – az egyre könnyörtelenebbül ember- és magyarelles közegben, a hetvenes-nyolcvanas évek fojtogató és az elviselhetetlenségig-tűrhetetlenségig fajuló Románia nacionálkommunista diktatúrájában.

Az erdélyi magyarság állandósuló sorsnyomorúsága a kettős (az egyszerre emberi-társadalmi és etnikai-nemzetiségi) elnyomás és kiszolgáltatottság kataklizmáiban: maga a szenvedés pokla volt. A totalitarizmus sovén kisebbséggyűlölő paranoiája a mindenpercnyi megfélemlítés iszonyatával sújtott milliókat. A terror, az üldöztetés, a rettegés légköre uralkodott el, félni kellett a valóságos fizikai nyomortól, éhezéstől, a hatalmi erőszakszervezetektől, szokásossá vált a besúgás, a feljelentés, a házkutatás, a megfigyelés, a házi őrizet, a telefonlehallgatás, az útlevelemegvonás, az államhatósági kihallgatás és kínvallatás. Egyre dühödtebben folytatódott a történelmi magyar települések, városok betelepítési-beolvasztó politikával való elrománosítása, az identitásvesztő asszimiláció felgyorsítása a drasztikus homogenizációval, a történelemhamisítással, a történelmi múlt emlékei elleni hadjáratával. Fokozódott a kisebbségi magyar kultúra intézményeinek (iskolák, egyházak, művelődési szervezetek, kiadványok) erőszakos elszorvasztása vagy szétverése, a magyar anyanyelvűség visszaszorítása, elszórványosítása, „elcsángósítása”. Vagyis a pusztító jogfosztottság és kismimizettség, a fullasztó szabadsághiány és megaláztatás (Tókes László szavával: az „etnikai tisztogatás”, Sütő András [a „siculicídium”, a „székelyöldöklés” mintájára képzett] kategóriájával: a „hungarocídium”) az élet minden területén. El egészen a tömeges külföldre menekülés kényszeréig, a magyarság lélekszámának rohamos csökkenéséig s a gyalázatos teljhatalmi zsarnokság eszelős tombolásáig: a nyolcvanas évek végén a falurombolás megkezdéséig. Ebben az évtizedben Kányádi Sándor sem publikálhatott már a saját szülőföldjén, s – tiltakozása ellenére – meghívásos külföldi utazásait is gátolták.

A kínzó szorongattatás összes gyötrelmes stációjával szembenező, nyelv- és nemzetföltő, a metafizikai szubsztancialitással bíró nyelviséget védő (mint a *Noé bárkájába* az utolsó tájszót is behordani, s így átmenteni kívánó) költő az elégikus-rezignált számvetés, a dokumentatív-tényrögző lírai beszámoló, a létösszegző panaszdal, históriás és siratóénekének számtalan műfajtipusában örökítette meg a kétségbeesés tébolyító végső lélekállapotait. Hogy „vagyunk amíg / lenni hagynak”, s hogy „én vagyok a fehér néger / nem a bőröm nyelv-

ve nem néger”. Megrendítő helyzetképek „dokumentarista” sorozatában idézi fel a „nyelvben bujdosás” kálváriáját, az omladozó templomok, főlészántásra ítélt temetők, korhadó falú öreg iskolák láttán felfakadó fájdalmat („isten csodája hogy vagyunk”), az önemésztő, önmegszégyenítő, méltóságtépázó kisemberi rémület szüntelenül ismétlődő pillanatait. Személyes és történelmi élménymotívumok, emlékmozzanatok, reflexiók hatalmas ívű kompozícióba ötvöződő szintézise a *Halottak napja Bécsben*, ez a Mozart *Rekviemjének* zenei szerkezetével is összevethető alkotás, amely a Nagy László-i, Juhász Ferenc-i vagy Szilágyi Domokos-i „hosszúvers”, „hosszú ének” egyfajta modern egyéni poétikai változatoként szintén az archaikus népművészet, népköltészet és népi erkölcsi tradíció mélységeit forrasztja szervesen össze a magaskultúra, a magasművészet európai értékminőségeivel: mintegy a „bartóki modell”, „bartóki szintézis” új példajaként, megvalósulásaként. Fohász, könyörgés, önmegszólító belső monológ, személytelen, „konkretista” tárgyiasság, kollektív ima, regőlés-részlet és -parafraízis, ősrituálé-reminiszcenciák (a vízen úszó koporsó – a vízre temetkezés – látomásában), mitikus és szakrális vonatkozások („mise és mese”), meditatív-kontemplatív gondolatfutamok sokféle árnyalata fonódik össze ebben a hallatlanul összetett – ismétlések, fokozások, kontrapunktok, intarziák stílusalakzatainak sokaságából konstruálódó – rapszodiás szövegegyüttesben, amely egyszersmind valamifajta kortárs *Szózat*-variációként is értelmezhető. Mert, miként Vörösmartynál, a kétségek mardosta, aggodalmas létfilozófiai töprengés itt sem kerülheti ki a közösségi pusztulás, a nemzethalál rémét. A Kárpátok karéjozta szülőháza legkeletibb szegélyén sínylődő, elhagyatott csángó vidéktől a kivándorlás legnyugatibb célpontjáig ívelő tekintet a felörlődést konstatálja, a megmaradás zsugorodó reménységébe a végsőkig kapaszkodva: „szóródik folyton porlódik / él pedig folyton porlódik / szabófalvától san franciscóig”. A szelíd esdeklés égi meghallgatását vágyva („hogy ne kéne nyelvünk / féltünkben lenyelnünk / s önnön szégyenünkre”) és őrizgetve a hitet „a feltámadásra / vagy valami ahhoz hasonlóra” – még ha az csupán a világegyetem egyetlen megmaradt hidrogénatomból való reprodukálásának a természettudományos-kozmológiai esélye is. E költemény „a nemzetiségi és diaszpóra-létforma történelmi, illetve metafizikai tapasztalataival vet számot, a haláltánc látomásaival, profetikus vízióival feldúsítva, mindvégig egyetemes érvénnyel és kozmikussá tágított horizonttal” – írja a Kányádi-líráról elemző portrékönyvében Kődöböcz Gábor. A Nagyvárad szőnyegbombázását, a második világháborús kivégzési vezényszavakat, a csángó nyomorúságot felidéző képi motívumokat és a többi „én ott a bécsi utcán szedtem össze, meg magamban találtam, az emlékezetemben, amely egy kicsi részben a nemzet emlékezete is” – vallja maga a költő is.

S aztán megint a poétikai formák gazdag, virtuóz változatossága, újabbnál újabb egyénített esztétikai alakzatok sora hoz hírt a tragédia, a katasztrófa sejtelméről és bekövetkezéséről – a szonettől a haikuig, a „dísztelen daltól” és „dilidaltól” a „körömersig”, a „románctól” a „bagatellig”, a baljóslatú mesétől a groteszk fabuláig. Fölerősödik a litániaszerű panaszvers, a biblikus lamentáció,

a jeremiádszerű, zsoltáros, zsolozsmázó ének kántáló hanglejtése, a fájdalomosan profetikus, prédikatori, vándorénekesi figyelmeztetés és tudósítás intonációja. Különös módon összevegyülve az ellenpontoszó ironia és önironia, a kesernyős-gunyoros alulstilizálás és önlefokozás hangütéseivel, olykor az akadozó lélegzetvételhez igazodó mondathajlításos, nyelv- és szójátékos, fekete humorral tréfálkozó-viccelődő, a töredezettség és a „depoetizáló” kiszólások révén többértelműsített, élőbeszédszerű előadásmód hatáshegyeivel. A magyar irodalomtörténet egyik legkeserűbb verseskötete a *Sörény és koponya* (1989), amelyben a tragikum végzetességét csak fokozza a szakadatlan megaláztatást átélő, sorsvállaló írástudó önmagára irányított profán dezillúziója, aki önnön költészetét is önreflexív szkepszissel illeti, relativizáló (akár „dekonstruktívna” is nevezhető) rezignációval szemléli. Az így megrétegzett, sokszólamú, képzettársításos beszédmód alapérzüllete azonban továbbra is a tartós döbbenet, amely fátumos történéseket, kárhozatos, megsemmisítő végállapotokat, lét-nemléti hátszituációkat jelez és láttelez – omló belső és külső tájak verszociográfiáiban („vannak vidékek”), a rezervátumosan lealacsonyított, kiszolgáltatott indián-lét sorspárhuzamaiban, önszemléleti sorsmetaforáiban vagy a halott író, költő elődöket szóló invokációkban. Külön szférája a poeta doctus lírájának a portréversek köre. Egy egész magyar és transzszilván kultúrtörténeti univerzum boltozódik föl ezekben a példaidézést, önmegerősítést, szövetségkeresést és -kötést szolgáló, klasszicizáló veretességet tanúsító művekben. A lelki-szellemi és erkölcsi identitásfelmutatás talán legszebb és legszentebb momentumai, amikor örök aktuális tanításával élénk elevenedik a nagy etikai, szellemi mintaadók serege: Szenczi Molnár Albert és Apáczai Csere János, Misztótfalusi Kis Miklós és Mikes Kelemen, Gábor Áron, Petőfi Sándor és Kossuth Lajos, Ady Endre, Kós Károly és Tamási Áron, zsögödi Nagy Imre és Jékely Zoltán, Illyés Gyula és Kacsó Sándor, Gy. Szabó Béla és Szabédi László – s még mennyien! Együtt persze az egyszerű falusi öregekkel, apákkal és anyákkal, háborúban, szegénységben megkínzott parasztemberekkel vagy szabadságharcos, szilaj székely legényekkel; hargitai pásztorokkal – s a házsongárdi temetőbe költözöttel. A tájak – hegyek, havasok, erdők, folyók –, a „genius loci” ölelésében különböző kultúrák is találkoznak, s a költő hitvallást tesz az őszinte testvériség eszméje mellett, amikor román értelmiségi barátaihoz fűződő viszonyát foglalja versbe, vagy amikor kiterjedt műfordítói munkásságot folytat – többek között – a szomszédos népek modern irodalmának, illetve az együttélő kisépek (erdélyi szász, máramarosi jiddis) népköltészetének körében. (Az összegyűjtött műfordítások kötete: *Csipkebokor az alkonyatban*, 1999).

Kányádi Sándor mindenkor és minden körülmények között az emberiség és az emberi kulturális önvédelem szavát hallatja. Órá is áll, amit maga definiált az erdélyi líra alapvonásaként: a „potenciális szimbolizmus”, a „bányalégszerűen” lappangó zord sejtelmesség. Kritikusai szerint „a gondolathoz mért maximális tömörség és tisztaság” értékeivel (Székely János) a „megmaradás fájdalmasan szép példázatait” írja (Cs. Gyimesi Éva), a „sajátosság méltóságát” fejezi ki (Czine Mihály), „balladás” „történelmi tragédiát” sugall (Kántor Lajos)

– „romlatlan magyar beszéddallammal” (Katona Ádám). „Parabolaversei” a „helytállás biblikus énekei”, hasonlatosak a „félrevert harangok” hangjához (Görömbei András), „drámai feszültséggel” „magát a mindenséget ostromolják megnyugtató vigaszért” (Pomogáts Béla), bennük a „couleur locale-tól az egyetemes szenvedésig” jutó „erkölcs és szenvedély” hullámszik (Szokolczay Lajos), a „világvége-hangulatokat”, a nemzetiség „elsüllyedését” nyomatékosító „lefojtott pátosz”, „muzáj-hősiesség”, „sztoicizmus” (Márkus Béla), „komor fenség” (Bitskey István), és „szelíd-szomorú rimánkodások” (Cs. Nagy Ibolya) szuggesztivitása feszül.

Az 1989–90-es fordulat után a Kányádi-versek éppúgy pontos közérzeti diagnózisokat és megvilágosító morális ítéleteket közvetítenek, mint annak előtte. A „vörös villamos” élesen karikírozó, telitalálatosan szarkasztikus allegóriájában például nemcsak a tömeggyilkos és hazug kommunista diktatúra tényleges mivolta lepleződik le, hanem az annak ideológiai összeomlása után bekövetkező fejlemények felemássága, kétértelműsége is; a rémuralom romjain bizonytalan, hogy vajon valóban holtvágányra döcögött-e végül a kopott vörös villamos? (*Kuplé a vörös villamosról*). Miféle régi-új – „restaurációs”? – igazságtalanságok tobzódhatnak, miután milliók élete tönkrement, s amikor „aki szegény volt / még szegényebb / lesz a tehetős / tehetősebb”, s a „becsapott / becsapottabb” (*Nóta*)?! Bizonyos jellegzetes „posztkoloniális”, a gyarmati alávetettséget követő időket mérlegelő szemlélet, autentikus társadalom- és civilizációkritikai látásmód bontakozik itt elő. Amelynek szellemi, spirituális dimenziói még markánsabban vetik fel a legvégső, transzcendens kérdéseket. A lírai életmű legjavát összefoglaló gyűjteményes kötet, az „egyberostált verseket” tartalmazó *Valaki jár a fák hegyén* (1997) címadó darabja – másokkal együtt – a félelem és a remény lélektani-ontológiai törvényszerűségeit az emberélet és az univerzum sorsa közötti összefüggések távlataiban, világképletében érzékelteti. A „rejtőzködő Istenhez” szóló „szelíd fohászok”, „felemás őszi énekek” (*Felemás őszi versek* címmel jelent meg 2002-ben a költő legutóbbi kötete) közvetlen, intim, elégikus vallomástételek a személyes, családi, kisközösségi sorsállapotokról, a saját nemzeti közösségét és az egész emberi nemet, az emberiséget féltő írástudó tűnődő-éber melankóliájáról. Hangoltságuk, lelki-bölcseleti mélységük szerint Ady, Reményik, Dsida, Pilinszky vallásos, szakrális, keresztény-biblikus költészetének hagyományvonalába illeszkednek, eljutva a mindenütt tomboló gyilkos indulatok, az erőszak, a szeretethiány, az elidegenítő közöny keltette globális rettenet – Petőfi, Vörösmarty romantikus vízióira rímelő – apokaliptikus, eszkatologikus látomáspoémájáig: a *Sörény és koponyáig*. Amelyből a megtiport humánus kétségbeesett kiáltása hallatszik, a vészjelzés és az átokmondó, „negatív” imádság lesújtó konklúziója: az ember nélküli föld, a növény- és állatvilág inkább megérdemli a létet vagy az üdvösséget, mint maga a menthetetlen amoralitásba, gonoszságba fulladó ember („fiad már egyszer meghalt értük / eredményét magad is látod / gyűlölet a fegyverük vértjük / pusztuljanak legyen már végük / teremts nélkülük új világot [...] gyilkolják egymást népek nyelvek / paránya sincs a szeretetnek [...] imát

is azért imádkoznak / öléshez kérik segítséged / dicsőségedre ha kik voltak / növényeknek és állatoknak / nekik adj örök üdvösséget”). Kányádi egyéni mitológiájában a bot, a tarisznya, a furulya, a bárány, a fa, a fenyő, a csillag, a pásztor és a többi motívuma között kitüntetett helyet kap a ló, a sörény képzete. S itt is a farkasoktól szétszagotott ártatlan lovát sirató kamasz fiú önéletrajzi emléke vetül elénk, a kis csikóját védő szerencsétlen ló hihetetlen bajvívó, önfeláldozó küzdelme, s ez a sorsszimbolikus élmény gyűrűzik tovább a planetáris létezésválság katasztrofista jellegű végítéletes látomássorozatában. S a fáraók korától a fasizmusig és a baloldali „újfasizmusig” mindennemű zsarnokságot és barbarizmust (s még az álságos nemzetieskedés mai jelenségeit is) átvilágító Kányádi-oeuvre kiterjed a totális terrormechanizmus köznapi társadalompszichológiájának, természetrajzának a drámai modellálására is: a groteszk-tragikomikus vagy az abszurd színjáték műfajában született művek közül például a világirodalom és a kelet-közép-európai abszurd drámaírás kontextusában is jelentékeny helyet elfoglaló, 1969-es *Kétszemélyes tragédia* a romániai valóság empirikus tényeiből épít általános, parabolisztikus létismereti jelentéskonstrukciót.

Hogy mi biztosítja a Kányádi-szövegek varázsos stíluserejét és atmoszféráját, annak talán egyik legfőbb összetevője a lírai alany mesélő pozíciója, a szóbeliség ősi hagyományára támaszkodó elbeszélő kedélye. A hangzás, a nyelvzene eleven, lebilincselő és magával ragadó kisugárzása archaikus létmélységekből, létmegértő stratégiákból ered. A költő különösképpen szereti előadni a verseit (ország- és „világjáró”, „peregrinációs” utazásai során is), számos hanglemez, kazetta tanúskodik erről, meg az a versszerető közönség, amelyik számtalan hazai és külföldi író-olvasó találkozájának, előadókörútjának részese lehetett. A művészi szó és a belesűrűsödő igazmondás, mint magatartás, erkölcs és esztétikum szerves egysége, maga is egzisztenciális jelentőségű történet: sorsesemény. (A „vershitet” mindenkor megőrző költő így vall: „Az én ideálom az volna, hogy a szó és a tett, a költő és az ember ugyanazt jelentse. A magyar költészetben ez nagyjából így is volt.”) A költészet örök misztériumánál és az eredendő emberi költészetigény ősforrásainál járunk, a varázslat, a bűvölet és a csoda elementáris szükségleténél, a nyelvi kifejezés őseredeti mágiájának nélkülözhetetlenségénél – ahol (heideggeri fogalmak szerint) valóban működésbe lép a létező igazsága, megtörténik az igazság, mert megköltik, s úgy történik meg a kimondás is, hogy benne és vele egyszerre mind egy népnek is „történetileg kibomlik világa”. Ha „költőien lakozik az ember”: akkor a vers a legnemesebb belső antropológiai kényszer folyamánya lesz – az, „amit mondani kell”. A Kányádi-féle ars poetica egybecseng a kultúra, a művészet orális tradícióinak újabb irodalomelméleti felértékelésével is, s híven példázza egyéniség és közösségiség szintézisét, egymásban való megteljesedését. Még azzal is, ahogyan a némelykor bizarr szótársítások, frivol képzetkapcsolások és szövegekői rájátszások, utalások-áthallások akár posztmodernnek is tekinthető formateremtő elvei támogatják a súlyos gondtapasztalások, a kontúros létgondok lírai színrevitelét. Látszólag eszköztelen, de mindenképpen póztalan („lezser”),

hanyagul elegáns egyszerűség hordozza a szuggesztív üzenet cizelláltan finom, kiérlelt komplexitását. Így férnek össze különféle lírai szemléletformák – a daltól a szövegig, a vallomástól a textusig. S a közösség megmaradásáért könyörgő kérelem sóhajos passiójárással rokon érzületvilága az „eretnek táviratok” feszelen prózaiságával, találóan korjellemző disszonanciáival – amikor a megváltásváradalom, a mennyei segítségben való bizodalom az „égi interneten” az „Örökkévaló égi e-mail címének” reménybeli megszerzésén alapszik. Való igaz, amit monográfiájában Pécsi Györgyi megállapít: az az ív, amelyet pályájával Kányádi megrajzolt, „talán példa nélküli: a XIX. században gyökerező líra szinte észrevétlenül válik XX. századivá, a falusi, paraszti világ európai horizontúvá, egyetemessé; az egyszerű élménylíra bölcséleti, létfilozófiai költészetté”; amelynek kiteljesedése során mintegy megismétlődik a magyar irodalom „törzsejlődése”: a „népköltészettől, zsoltároktól, krónikás énekektől Petőfin, Arany Jánoson, Adyn, az erdélyi helikonistákon át a XX. század fontosabb stílusirányzataiig, egészen a posztmodern szövegirodalomig”.

„A vers az, amit mondani kell” – egy falusi kisfiú hibázott így rá a költőben visszhangzó lényegigazságra. (Ami aztán elméletileg, credoszerűen így igazolódik: „Van nekem egy teóriám: vers az, amit mondani kell. Meggyőződésem, hogy Gutenberg óta a verset a könyvbe számúzték. Azelőtt a verset vagy pengették, énekelték, vagy mondták, így adták át egymásnak. A népköltészet is így jött létre. Az indulattal, nyomatékkal ejtett beszéd áll közelebb a vershez, ez hordozza a fontos közlendőt.”) S a költő azt is hivatásának érzi, hogy munkásságának tetemes részét gyermekirodalomra fordítsa. Gyermekverseinek, prózai (novellás, regényes) és verses meséinek számtalan kötete mellett fontosnak tartja, hogy reprezentatív válogatott és gyűjteményes, illetve újabb verseskönyveiben műveinek ezt a területét is bemutassa, mintegy „kanonizálja”. Olykor el sem választható a kétféle műtípus, hanghordozásuk, mondanivalójuk, „közérthetőségük” egymásba folyik. És missziót végez, a minőségi anyanyelvűsége nevelés ügyét mozdítja előre a költő, amikor a magyar gyermekköltészet (Tamkó Sirató Károly, Szabó Lőrinc, Weöres Sándor és mások fémjelezte) klasszikus magaslatait képviselő verseit maga viszi el ezernyi helyre, és szólaltatja meg az érintettek: kicsinyek és (kis)iskolások körében. „Ezeknek a találkozóknak az értelmét én abban látom – egy kicsit talán túl merész a hasonlat –, mint Kodály Zoltán, aki a zenei ábécé oktatását annyira fontosnak tartotta; én az ilyen találkozókat magán költészeti-irodalmi ábécé-tanfolyamoknak fogom fel” – összegzi ezekről az „irodalmi szolmizálásokról” szerényen. Miközben életműve egészével is tanít és eszméltet – köt és emel. Köt a bennünk és emel a fölöttünk lévő értékekhez. Hirdetvén, hogy a „poézisnek van akkora ereje, ha igazán poézis, hogy egy nyelvközösséget össze tud kötni”; hogy a költészet „állandó hiányérzetünk ébrentartója”, s „a vers a nyelv szobra”; „ahogy az elsüllyedt korok földből kiásott szobraiból, szobormaradványaiból, torzóból is vissza lehet következtetni arra a népre, annak a népre a műveltségi szintjére, ugyanúgy, olyannak kell lennie a mi verseinknek, hogy ha kipuhtulna talán ez a nyelv, a mi verseinkből, a verseink töredékeiből össze lehessen

állítani, ki lehessen következtetni, hogy milyen lehetett az a nyelv, amelyet most beszélünk”. Kányádi Sándor életműve megnyugtathat: az újjáteremtődésbe vetett reménységünknek biztos fedezete, „aranyalapja” van.

(2004-ben immár második kiadásban látott napvilágot a „Kányádi Sándor válogatott versei” című, Bertha Zoltán által válogatott gyűjtemény, a Magyar Napló Kiadó „A magyar irodalom zsebkönyvtára” sorozatában. A szerkesztői utószó közlésével köszöntjük a költőt 75. születésnapja alkalmából, s ajánljuk a verseskötetet olvasóink figyelmébe.)

